

Polja

časopis za kulturu, umetnost i društvena p...
 novi sad — godina XXXVII
 cena 100 dinara
 oktobar — novembar '91. broj 392-393

BIČA BUDUĆNOSTI

Bećir Vuković

Dželati su dugoveki,
imaju šuplje kosti —
ne sanjaju

starost provode u ravnicama
u malim malim kućama
pored reke gde vreme teče,
i guta

dva puta u životu uče
da voze bicikl

jednom kao matori momci — devci
sa naočarima uraslim u nos
rođeni u kanjonima oštrog profila
ptičjeg

lakše rasecaju vazduh
odmah se uspostavlja jalovo telo

onda po ceo dan voze u krug
oko stabla
vijugaju
vrzmaju se
šaraju između šetača
sveštenika
kolica punih beba jutrom
između podsmeha devojčica
pored bazena gde se u hladovini
ribe okupljaju
predveče opuštaju se vozeći
pravolinijski
cestama između javorovih stabala
pored kasarni
usamljeni

(tek tada se čuje onaj
hladan metalni ton —
rezonanca šupljih cevi)

— — —
Drugi put opet
iz podruma vade
izvode
pripitomljavaju
farbaju
montiraju
isto — staro gvožđe

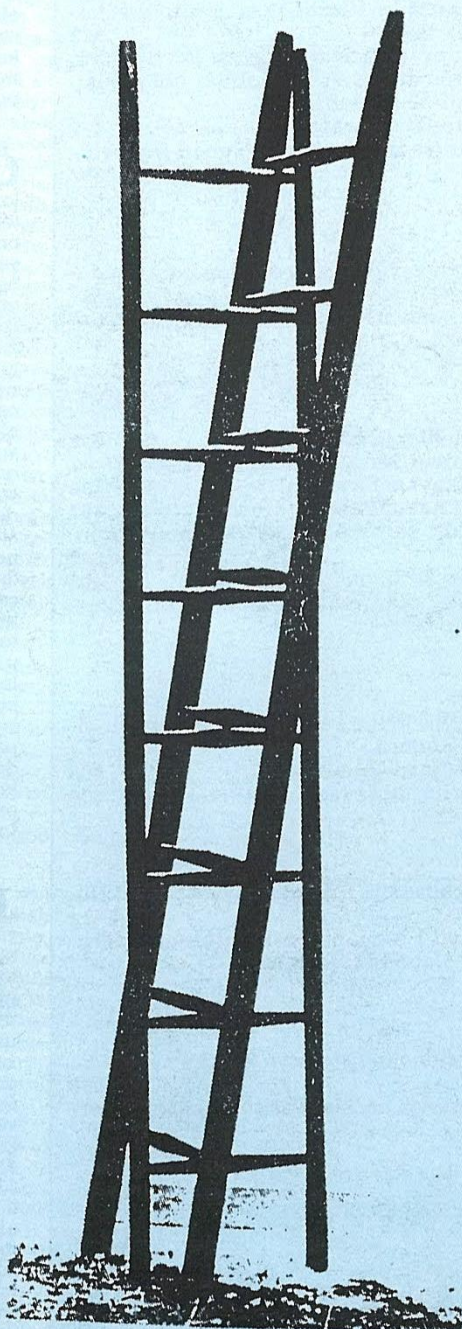
OSTVARENJE FILOZOFIJE U SVETU NASILJA

Erik Vejrl

JEDINSTVO FILOSOFSKIH PROBLEMA

Poznato je da se filozofija, otkad se ljudi njom bave, hranila supstancijom ovakvih razmišljanja. Takođe je poznato koliki je ogroman rad obavila da bi razradila i objasnila svoj diskurs. Jer, buduća filozofija i znajući da ne postoji diskurs o mudrosti, već samo uvođenje u mudrost, razaranje negativnosti samom negativnošću, poziv na preobraćenje, napuštanje jezika uz pomoć jezika, ona je uvek bila primorana da se okreće ka diskursu — diskursu koji je prevashodno ironičan, čak i onda kad čini sve da ne izgleda ironičan; jer nije on važan, i njemu je to poznato, a takode mu je poznato da ono što mu je važno on nije u stanju da kaže i da bi ga krivotvorio i izneverio kad bi pokušao da ga kaže umesto da samo ukaze na to govoreći o suprotnim stvarima i ponašajući se kao da to suprotno uzima za ozbiljno da bi obelodanio nedovoljnost i besmislenost tog suprotnog i da bi naveo čoveka na put koji vodi razumu, prisustvu, zadovoljnosti. Nijedan filozofski sistem (osim ako nećemo da prihvatimo kao filozofski sistem doktrinarna tela koja sama po sebi jedino imaju nameru da formulišu pravila rruke i da organizuju preobražavajuću delatnost čoveka u prirodi), nijedan sistem ne predstavlja izuzetak, a svi jedino teže zadovoljnosti.

Moguće je, čak je krajnje verovatno da su sami filozofi ponekad zaboravljali šta je u pitanju u njihovom poduhvatu i da su prosto nastavljali da razmatraju probleme diskursa koji su se postavili njihovim prethodnicima, svesnijim od njih, kao prosta »tehnička« pitanja, ili da su pokušavali da »revolucionišu« tradiciju, ne shvatajući da se samo vraćaju na izvorište. To nije od velikog značaja, a takode nije od velikog značaja ni to što su filozofi sami sebi često protivrećili: njihove borbe, po istovetnosti uloga i cilja, po činjenici (i svesti) da se njihove nesuglasice jedino odnose na sredstva, a ne na svrhu (cilj), ne pobijaju, već potvrđuju ono što smo rekli. Zadovoljnost i nezadovoljnost, razum i animalnost, biće (prisustvo) i nebiće (nastajanje), sloboda i datost — svekolika filozofija se obrće oko ovih polova; privremeno zakupljena jednim parom više nego drugim, ali primorana da sledi jedinstvo lančane povezanosti, svaka će na kraju, ako neće da se odrekne rešenja svog glavnog problema, razrešiti i sve ostale probleme.

FILOSOFI I OBIČAN ČOVEK. ODBIJANJE FILOSOFIJE

Mogli bismo se zaustaviti na ovom mestu, da ne ostaje još jedan problem koji nas dovodi u nedoumicu — jedan problem, ili pre, jedna veoma jednostavna, veoma obična konstatacija: a to je da ljudi gledaju na filozofe kao na čudnovata, neobična (u dobrom ili u lošem smislu) bića, kao na ljudske stvorove koji nisu kao oni. Onaj ko svom sagovorniku kaže: »Vi ste filozof«, zacemento nema nameru da mu kaže nešto uvredljivo, ili bar neprijatno, ali kao da uvek želi da ukaže na to da se ovaj, budući da je filozof, uopšte ne razume u ozbiljne stvari života, da je on uspeo da sebi izgradi jednu egzistenciju u kojoj se lagodno oseća, da je on u pravu, da za sebe samog ima pravo kad počne da govori ali da, najposle... Taj čovek koji samog sebe na taj način proglašava **običnim** biva prilično zbunjen ako mu se zatraži da završi svoju rečenicu, i da jasno formuliše, šta mu se vrti po glavi kad tako govori. Istinu govoreći, to što njemu izgleda toliko čudno kod filozofa nije nešto što mu je u glavi, pa ne bi ni bio u stanju da o tome govori; nije da on nije svestan sopstvene slabosti: njegov sagovornik je inteligentan, ume da se izrazi, običan čovek ne treba da pokušava da mu protivreči, jer je on suviše snažan i uvek će mu na kraju pokazati da nije u pravu. Ali, na kraju krajeva, sasvim unutra, negde u glavi, dalje od diskursa i razumnog govora, običan čovek zna ili, ako reč »znati« treba da ostavimo filozofu koji bi suviše lako dokazao da običan čovek zna manje nego ništa pošto ni sam filozof ne zna ništa, običan čovek je siguran da »sve to«, sve to što filozof tako dobro kazuje, možda jeste veoma dobro za filozofa, ali nema nikakvog značaja u običnom životu. »Vi, vi ste filozof« jeste kompliment koji se ruga onome kome je upućen.

Filozofi, ma šta se govorilo, nisu manje osetljivi od običnih smrtnika; oni osećaju to izrugivanje i to ih zabrinjava. Oni ne sumnjaju u to da su u pravu i da su sposobni da objasne zašto su u pravu i šta to znači biti u pravu. Ljudi će na kraju priznati da su oni (filozofi) u pravu — tako oni sebe ohrabruju — samo ako budu hteli da ih saslušaju. Neka im se suprotstavi bilo kakav argument, težak, lažan, tradicionalan, to im ne smeta; oni su sigurni ne samo da će se iz toga dobro izvući, već da će preokrenuti argument protiv protivnika, tako da će ovaj na kraju biti primoran da im prizna ono što tvrde.

Medutim, oni moraju da ustanove da se susreću s nečim što je gore od argumenata. Nalaze se pred zidom učtivosti (samo će neki njihovi nevešti sagovornici biti neučtivi), i kažu im: »Vi, gospodine, vi ste filozof«, a filozof veoma dobro shvata da u stvari žele da mu kažu: »Gospodine, vi ste mi dosadni; hajde da razgovaramo o ozbiljnim stvarima ili da se razide-mo.« Jednom rečju, filozof je siguran da bi uspeo da ubedi svog sagovornika kad bi ovaj hteo da ga sasluša; ali je činjenica da ovaj neće da sluša.

Šta, dakle, treba da uradi filozof? Nije teško dati odgovor na ovo pitanje: treba da digne ruke od ljudi i da se bavi svojim spasenjem da za sebe ostvaruje zadovoljnost, da dospe do čutanja ispunjenog prisustvom. Šta je stalo onome ko traga za mudrošću da li će i drugi tragati s njim ili će radije juriti od zadovoljstva do zadovoljstva, nikad utaženi, nikad zadovoljni, uvek terani napred jednom negativnošću koju nisu shvatili u njenom biću kao datu činjenicu, kao ljudsku datost — datost, mada ljudsku? Filozof će ubuduće govoriti jedino samom sebi, ukoliko nije sasvim oslobođen, ili onima koji su svesni svog nezadovoljstva i nezadovoljenosti i koji od njega traže savet i iscelenje. Što se tiče ostalih, nek čine što im je volja: tim bolje za njih ako uspeju da do te mere utonu u svoje aktivnosti da ih to odvuče od njihove nesreće i opsesije. Još jedanput: šta je do toga stalo onome ko se uputio ka mudrosti?

No evo: filozof nije mudar, on još nema (ili nije) mudrost, on govori, i čak i ako bi jedini cilj njegovog diskursa bio samoukidanje tog diskursa, on će ipak govoriti do trenutka po-

SADRŽAJ:

Bića Budućnosti/Bećir Vuković 373

*

Ostvarenje filozofije u svetu nasilja/
Erik Vej 373

Post-pragmatizam/Ričard Rorti 376

Postmoderna eudaimonija: dobro kao samo—ispunjenje 377

Alesandro Ferara 382

Graniče introspekcije/Nenad Daković 382

*

Handkeov prinstonski »nastup« i odgovor
Hansa Majera 387

Oni pišu upravo kako žive/Volf Vondraček 388

*

Lepi vitez/Dorđe Pisarev 392

Pomiriti život i umetnost (razgovor sa
Milisavom Savićem) 394

Zlo i nemoć/Slavko Gordić 397

Krilati korak u poeziji/Radomir Ivanović 399

Posle Remboa/KENET Vajt 403

Dvostruko pisanje autobiografije/Laslo Blašković 405

*

Istorija jedne recepcije: kako (ni)su čitali
Kodera 406

VIII/Sava Damjanov 409

Skerlić, taj krvavi.../Milivoj Nenin 409

*

Pluralizacija i rekognicija — Aksel Honnet 412

Tokvil i ideja o kontinentalnoj federaciji/
Slobodan Beljanski 414

*

Pritajeno majstorstvo/Vasa Pavković 416

Sezona je počela/Saša Radojčić 417

*

NOVE KNJIGE

*

GLASNIK DKV

stignuća, i izvan savršenih trenutaka postignuća. To je jedino što on ima da radi. On negira diskurs diskursom, negativnost negativnošću, drugim rečima, on mora imati neki siže svog diskursa, neku materiju koju može da proždire njegovu negativnost filozofa. Mi smo to znali, ali nas je filozofski diskurs naveo da to zaboravimo: mi nismo polazeći od razuma shvatili šta je razum, ili šta može ili mora da bude, već polazeći od aktivnog života, od onog života za koji je razum bio samo oruđe. Paradoksalna je činjenica to što bi, da nema ljudi kojima je filozofija dosadna, samo filozof umro od dosade. Kao što negativnost običnog čoveka, **homo faber-a**, zavisi od toga što on pred sobom nalazi ono što može da negira i preobrazava, tako se i filozof pothranjuje onim što osuđuje kao odvratno.

Lepo je živeti u prisustvu Jednog. Ali ko bi osetio tu lepotu da nije živeo u ružnici onog još ne ili nikad više, da se na to ne podseća, da ne zna da će se u to neizbežno vratiti? Tišini ispunjenoj prisustvom se ne pristupa odricanjem od diskursa i njegovim jednostavnim otklanjanjem. Nije isključeno da je takva egzistencija izvan diskursa moguća; ipak je očigledno da mi ne možemo ništa znati o egzistenciji **jogina**: filozof s kojim mi imamo posla govori i hoće da govori i uvek ostaje onaj ko se uči čutanju; nije li on shvatio čoveka kao životinju obdarenu razumnim govorom? Moguće je da izvesno **prazno** čutanje (tišina) oslobađa čoveka od svekolike patnje, ono će ga podjednako nužno osloboditi i od zadovoljnosti, i više neće postojati mudrac, postojaće samo **ništavilo**.

Čudnovata je pojava — a ne bi bilo lako da se njena povest istera na čistinu — to što filozofi imaju tendenciju da zaboravljaju poreklo filozofije, da potiskuju, kao sramno sećanje, pripovest o njenom rođenju. Razumemo ih; važno im je da se oslobode, a pošto svoje oslobođenje ne vide u preobražavanju onog što jeste, već u preobražavanju sopstvenog datog bića, oni su više, da ne kažemo isključivo, skloni da negiraju nego da dobro pogledaju to što negiraju, nego da razjasne zašto negiraju, kako negiraju, u kojoj meri negiraju. Oni kažu da oni negiraju nesvenu negativnost, i to je istina; ali bi morali da dodaju da, zahvaljujući njihovom negiranju prve i prvobitne negativnosti, ona prestaje da bude nesvena. Jeste da čovek iz svakodnevnog i običnog života daje filozofu do znanja da mu je on dosadan i da ima prećih stvari koje treba učiniti, to jest živeti, umesto neprestane pripreme da se bude. Ali bi trebalo da filozof u toj izjavi vidi priznavanje svog uticaja: bez njega i bez njegovog diskursa, čovek koji za sebe ne želi filozofiju ne bi nikad izjavio to što je upravo rekao, zato što bi bio utopljen u svoj život te mu taj život ne bi bio vidljiv. A filozofima ne prija ovaj vid njihovog delovanja koji ih podseća na ono što oni žele da zaborave: na poreklo filozofije koje leži u želji i u prvobitnoj negativnosti. Oni ne mogu da kažu da je bez značaja to što oni negiraju takav diskurs prvobitne negativnosti, što ga negiraju ovde i sada; ali im tim više ne prija da im se o tome govori.

Jer su posledice jednog ovakvog priznanja dalekosežne. Ne samo da filozofija nije izvan vremena i istorije: posle kraćeg razmišljanja, filozofi odgovaraju, i to ispravno, da je filozofija samo put, a da se put, očigledno, menja zavisno od polazišta, ali da je pristizanje uvek isto, da se čovek u vremenu oslobađa vremena, ali da za onog ko je slobodan vreme više ne postoji. Ono što je beskraino ozbiljnije, ono što je, najkraće rečeno, ozbiljno, jeste to što filozofija više nije jedina mogućnost za čoveka čim se prizna da ona potiče s jednog tla koje može da stvori i druge biljke i druge plodove i koja ih i stvara. Čovek **može** da postane filozof, ništa nije izvesnije, pošto se, kad je reč o egzistenciji, lako može glasati za mogućnost; ali isto načelo podjednako dokazuje da čovek **može** da ne postane filozof. A kako ga je filozof učio da govori razumno, čovek svakodnevnog života, onaj koji neće da postane filozof, savršeno je sposoban da se **razumno** bavi svojim poslovima koji nisu poslovi filozofije.

NAUČNI RAZUM OBIČNOG ČOVEKA I FILOSOFA

Razumno: vidi se da više uopšte nije reč o razumu koji je nastojao da ostvari filozof, već o onom drugom razumu o kome smo prvo govorili, o razumu, sluzi života, želje, potrebe, o onom razumu koji nije zadovoljavao filozofa. Ali zašto ga nije zadovoljavao? Zato što je filozof hteo da bude filozof, što je hteo da izraz razum ima neki smisao, što se opredelio i nije izabrao svakodnevn život. A svakodnevni život mu to uzvrća opredeljujući se, i to svesno, za dane svakodnevne a protiv razuma filozofa. On spokojno stavlja u stranu filozofa i njegov razum, i spokojno i bez ikakve grize koristi filozofov rad.

Jer koristoljubivi život vidi neku korist u onome što je filozof uradio. U nameri da izade iz takvog života, filozof je razradio diskurs: život uopšte ne želi da iz svega toga izade, ali hoće da iskoristi jedan diskurs koji mu pomaže da se orijentise, da shvati šta hoće i kako to može da postigne, da razazna šta se suprotstavlja tome što on želi da postigne. Tako su filozofi uvek doživljavali, zbunjeni, i pomalo ponosni, da njihov napor proizvodi ono što im izgleda najopasnije, naime nauku. Oni su potpuno spremni da priznaju vrednost nauke i bilo bi nedolično kad bi se tome opirali, pošto je upravo njihovo zahtevanje razumnog diskursa preobrazilo tradicionalna znanja prvo u tvrdnje, zatim u dokazane teze; ali za njih se vrednost nauke sastoji u njenoj pedagoškoj ulozi, u obrazovanju pojedinca koji se, ne želeći ništa osim spoznaje, znanja, videnja, odvaja od svega što ga zadržava u svetu u kome se traže zadovoljenja. Ali oni su bili neprijatno iznenađeni, a to su i dalje, posle toliko vekova, ustanovivši da su ljudi veoma živo zainteresovani za geometriju, ne zato što ona omogućava razumnoj životinji da bude sve manje životinja, a sve više razumna, već zato što im ona omogućava da konstruišu ratne mašine, da ljudi pohlepno prate napredovanje znanja o čoveku, ali ni u kom slučaju zato da bi se odvojili od te ljudski prirodne egzistencije, već da bi im, sasvim nasuprot ovome, to poznavanje zakona ljudskog života pomoglo da vladaju čovekom pomoću njegovih strasti i nesvesnih reakcija, da bo im ono pomoglo da sami ostanu podložni strastima i nesvesni i samo jači i veštiji u trci za ciljevima koji se, za njih, podrazumevaju sami po sebi, a koji su, za filozofa, najmanje razumni. Diskurs teorijske nauke, taj diskurs koji treba da pripremi čoveka za videnje onog što jeste kroz ono što nikad nije prisutno, već više nije ili još nije, diskurs koji, idenjem od načela do načela treba da odvede do apsolutnog načela, do Jednog, taj isti diskurs je uzet kao oruđe u cilju uticanja na ono dato, kao instrument preobražavanja onog datog po sebi, te postaje put kojim se čovek, spuštajući se od načela do materijalnih posledica, srozava i zaglibljuje, zaveden zadovoljenjima i uspesima, u ljudski prirodnoj egzistenciji, višoj od egzistencije svih drugih živih bića, ali tim prepuštenijoj prirodi što čovek više veruje da se od nje oslobađa: on će biti gospodar prirode, ali prirodni gospodar, koji ostaje sluga svojih radnika.

I opet zahvaljujući delu filozofa, čovek svakodnevnog života ne postupa tako po nekakvom instinktu; on zna šta radi a isto tako zna i da kaže zašto to radi: njemu je dosadno ono što mu filozof predlaže. On uopšte nema želju da se odrekne svega što mu je dato i svega što može da proizvede služeći se datim, da bi razmišljao o prolaznosti onoga što nije, već nastaje i propada. I on sam, kada on, pripada tim stvarima koje nastaju i propadaju, i on, baveći se tim stvarima, tačno zna za šta je stvoren; on ne postiže zadovoljnost, to je tačno, i filozof se po tom pitanju nije prevario, ali filozof zane-maruje to da on, običan čovek, čovek kao svi drugi, ne želi tu zadovoljnost koja ga užasava: samo su mrtvaci i kamenje, a možda i životinje, zadovoljni, ako biti zadovoljan znači biti bez želje, ne biti zaočaran, jednom rečju, biti. Ali šta bi on radio s jednom srećom leša i kamena? Ne biti zadovoljan, ali živeti i sećati da se živi, u zadovoljstvu i porazu, u radosti i patnji, eto njegove sreće, jedine koju poznaje, jedine koju hoće; okušati svoju snagu, bilo pobeđi-

vanjem svih otpora, bilo hrabrim podnošenjem nevolja, eto jedinog ljudskog dostojanstva. On se igra, reći će mu filozof, on nije razuman: jeste, on se igra, (kocka) ali on sam je ulog u toj igri i on igra veliku igru, igru koja je sušta veličina. A na kraju, ako filozof neće da shvati da je posredi igra i da se svako igra (kocka), obznanjivao to ili ne, čovek ulice i javnih trgova će ga naterati da to oseti, dokazujući mu to činjenicom da je i on, filozof, igrao (kockao se) kao i drugi, ali da je loše igrao (da se loše kockao), da je izgubio i da će, kao što se plaća neki totalni gubitak, jednu apsolutno lošu igru platiti — svojim životom.

ODBIJANJE FILOSOFIJE KAO PROBLEMA ZA FILOSOFA

Čovek koji ovako govori ne duguje baš malo filozofu. Bez njegove pouke, on nikad ne bi bio sposoban da se suprotstavi idealu filozofa i da shvati šta on sam jeste i šta hoće da bude. A moguće je da i on čini istu uslugu filozofu, ustalom podjednako nenamerno kao što je i filozof njega prosvetlio.

Jer filozof, pošto je ustanovio da filozofija nije jedina čovekova mogućnost ni, da to ispravnije kažemo — pošto je pojam jedne jedine mogućnosti hesmislica — jedina stvarno ljudska stvarnost, da je ona, dakle, sasvim suprotno, jedna ljudska mogućnost koja pripada oblasti onoga što čovek može da čini ili da ne čini, filozof sad biva primoran da učini još jedan korak napred: ako je filozofija mogućnost (ili, što izlazi na isto, ako je razum, kako ga on shvata, samo jedna ljudska sposobnost), mogućnost u najjačem značenju te reči, dakle ostvarena ili ne, kakva je stvarnost unutar koje se ova mogućnost pojavljuje?

Ničemu ne bi služilo kad bi filozof odgovorio da su mogućnost i sposobnost o kojima je ovde reč stvarne kao mogućnost i sposobnost. Odgovor ne bi bio pogrešan; ali on ne bi zahvatio ono bitno. Jedna mogućnost egzistencije je svakako jedna stvarna mogućnost i poptuno je tačno ako se izjavi da čovek stvarno, faktički, poseduje tu mogućnost i tu sposobnost. Ali to niko nije ni osporio; u sumnju je zapravo stavljena teza po kojoj je čovek filozof, dobar ili loš, svestan ili nesvestan, ali uvek filozof, što će reći, uvek u traganju za zadovoljenošću kroz razum i posredstvom razuma, da se on vara u vezi sa samim sobom ako veruje da ide za drugim ciljevima, da je, jednom rečju, stvarnost čoveka — razum, i da je prosta zabluda ako se tvrdi suprotno — zabluda, to jest jedan manjkav modus te iste stvarnosti.

Medutim, nešto sasvim drugo je u pitanju. Nije reč o razumu i zabludi; zabluda, zacemento, postoji, ali je ona za nefilozofa samo ono što prouzrokuje neuspeh u traganju za zadovoljstvom. Suprotstavljenost koju filozof ustanovljuje između razumnog razuma i nerazumnog razuma nije presudna; prava opozicija je između razuma filozofa i života, a zabludi tu nije mesto, pošto je ona samo opasnost koje razum čoveka svakodnevnog života mora da se čuva, razum homo faber-a.

Filozof, očigledno, može da uopšte ne vodi računa o ovoj tvrdnji. Ništa ga ne sprečava da nastavi kao što je počeo, jer mu se ništa ne može dogoditi. Drugi će ga ubiti? Filozofu nije poznato da ništa neće moći protiv njih, da pred njihovim sudom, on ima šanse da bude oslobođen koliko i lekar koga je pred dečjom porotom poslatica optužio da je zao čovek koji zadržava sirotim mališanima ono što predstavlja svu njihovu radost i koji ih primorava da piju najgorče i najodvratnije napitke. To ga, međutim, ne pobija: dovoljno je da vodi računa o toj opasnosti: može biti ismejan, proganjen, prognan, ubijen, ali šta je sve to u poredenju s neprestanim nesposkojstvom, s pritiskom žudnji i strahova čoveka koji je sebe dao onome što on naziva životom? Ili će ga ubiti, ili će živeti kao što je dotada živio, kao razumno biće u traganju za prisustvom.

Tako je nemoguće pobiti filozofa. Nezgoda je što stvar isto stoji i s njegovim protivnikom. A ta nezgoda je mnogo veća za filozofa nego za njegovog protivnika — istinu govoreći, ona je samo za njega ozbiljna: jer onaj drugi ne ha-je za to da li će biti pobijen, on jedino priznaje pobeđe i poraze. To što filozof sebe smatra nepobitnim, što on to čak i jeste prema svojim

kriterijumima, šta je do toga stalo čoveku običnog života, sve dok se taj filozof drži po strani ili dok je on lično siguran da će moći da ga eliminiše ako se usudi da ga uznemirava? S filozofom stvar stoji drukčije. Ako sve zavisi od razumnog jezika/govora, nepodnošljivo je da postoji neki diskurs koji negira razumni jezik/govor, koji negira razum filozofa, a koji ipak nije neki nerazumljiv diskurs, diskurs ludaka. Filozof, rado ili nerado, ako neće da se odrekne filozofije, delovanja diskursa, mora iz toga izvesti neki zaključak, a on glasi da čovek slobodno bira razum, slobodno — dakle bez razuma. Izbor razuma je jedan izbor, ne nerazuman (jer se on razumno i ono nerazumno suprotstavljaju unutar granica razuma) već jedan van-razuman izbor ili, u smislu koji nije temporalan, pred-razuman.

STVARNOST FILOSOFSKE MOGUĆNOSTI

Treba biti iskren. Ali, otvoreno govoreći, da li je filozof toliko bio protiv prvobitne ljudske negativnosti, protiv želje? Da li je bio protiv svega što je rođeno iz želje i iz preobražavajuće negativnosti? Zacemento nije. Jer bi onda morao, i to pre svega, da odbaci samu filozofiju: nje nema u životinji, a ni u ljudi koji žive kao životinje, obezbeđujući sebi opstanak postupcima bez istorije i bez promene. U stvari, on nije hteo da se vraća unazad, on je hteo da zaustavi jedno kretanje koje je, po njegovom mišljenju, dalo sve dobro koje je moglo da da, kad je jednom dovelo čoveka do filozofije: tek od te tačke čovekov hod postaje silazan. On je doista želeo da čovek ima vremena da se pozabavi razumom, on je priznavao (ili bi priznao, da su mu postavili takvo pitanje) da čovek, pod vlašću ne želje, već potrebe, nije ništa drugo do životinja. Ne, nema on ništa protiv onoga što se naziva civilizacijom, organizovanim životom zajednica ili ljudskim zajednicama, ništa protiv propisa i postupaka te zajednice; on je čak u potpunosti spreman da se povinuje tim zakonima i da sa svoje strane doprinosi zadovoljenju potreba, pa čak i želja. On samo dodaje da sve želje nisu legitimne, nisu razumne.

STRAH ČOVEKA FILOSOFA

Zato što se filozof boji. Nije on kukavica, daleko od toga; on odista hoće da se sučeli sa smrću, čak i da je podnese ako treba, ne s radošću u srcu, zacemento, ali ako mora da bira između nerazumnog ili van-razumnog života s jedne strane i kraja sopstvene egzistencije s druge, on će se opredeliti za smrt. Nije kukavica poput nekog ko se boji neke stvari ili nekog događaja pa beži pred tom opasnošću. Baš naprotiv, on je, u tom smislu, hrabar, možda hrabriji od većine junaka koji se tako dobro brane od straha samo zato što nisu dovoljno inteligentni da vide kakvoj se opasnosti izlažu. Ali on se boji onoga što u njemu nije razum, i sve što čini, sve što misli i ukazuje, namenjeno je eliminisanju ili smirivanju tog straha. U tolikoj meri da bi se za njega moglo reći da se on pre svega boji straha. On se ne boji želje, ne boji se čak ni potrebe, on, koji se ne boji smrti: on se plaši da se ne plaši.

Jer bi ga strah, više nego bilo koja druga strast, naveo da izgubi vlast nad samim sobom. On je želju, koja većinu ljudi lišava prisustva, podjarmio; on stremi videnju, teoriji (theoria), on zna da će samo tako moći da bude zadovoljan. Šta to ostaje u njemu što može da ga onespokojava? Mogućnost da propadne, da se sroza, ne da ponovo zapadne u želju, već da ustukne pred onim što ne može da izbegne, da zaboravi ono što je vezano za ono što mu se može dogoditi: strah od straha.

Strah od straha? Bilo bi jednostavnije reći: strah od nasilja. Iстина je da je filozof odlučio da prihvati nasilje, da podnese sve što mu se može dogoditi, da se bori, rizikujući život, protiv svega što bi htelo da njime vlada. Ali on je čovek, on još uvek nije mudar, a ako to i jeste na trenutke, nije to uvek; u njemu i dalje postoji animalnost živog bića: ako u svakom trenutku bude morao da se bori protiv pretnji, kako će još moći da misli, kako će, prosto-napros-

to, imati vremena da se oslobodi? I zar ne treba da se boji nasilja, da ga se boji kao filosof, pošto će ga ono sprečiti da postane ili da bude mudar? On zna šta je to biti mudar: kakvo jemstvo ima da će on lično biti mudar, on, taj čovek, ta razumna životinja, da neće pokleknuti, da neće podleći pred opasnošću, da se neće uplašiti pred bikom tiranina ili mrštenjem voljenog bića? On hoće da ne bude dostojan, on se nada da to neće biti, odlučio je da će pre umreti nego žrtovati razumu; ali da li će tu odluku, važeću danas, donetu juče, biti u stanju da odelotvori neodređenog dana kušnje? Nije li se strast podmuklo ušunjala u njega? Nije li već iznutra podriven pre nego što se bude našao licem u lice sa spoljašnjim nasiljem? Kao što drugi strepe od onoga što ih zadesava spolja, ne treba li i on da strepi od onoga što mu preći iznutra? Da li je ikad razumno siguran u svoj razum?

To ne bi ni mogao da bude — osim kad ljudski život ne bi bio takav da on može da zna da je njegov strah strah bez osnove. Drugim rečima, potrebno je da ljudski svet bude takav da u njemu nema mesta za strast, da negativnost i želja doprinose sazdanju takve forme života u kojoj bi čovek, ljudi bili zaštićeni od nasilja, da njihov karakter bude na takav način oblikovan ili preoblikovan da pojedinac ne bude guran ka strasti nego ka razumu.

Postoji, dakle, odgovor na pitanje koje je izgledalo tako teško i koje se odnosilo na legitimnu želju: legitimna je samo ona želja koja teži razumu i zadovoljnosti. Kad, i ako, svi ljudi jedino budu želeli da budu zadovoljni, kad niko više ne bude tražio zadovoljstvo i prijatnost, kad više niko ne bude nikog zavodio, nikome pretio, kad svi zajedno budu leteli u pomoć onome ko pati od strasti, tada će, i samo tada, filosof moći da živi bez straha od straha: razum će prožeti celokupnu egzistenciju čoveka i čovečanstva.

Zahvaljujući protivniku razumnog diskursa, zahvaljujući antifilosofu, otkrivena je tajna filozofije: filosof hoće da nasilje iščezne iz sveta. On priznaje potrebu, on prihvata želju, on se slaže da čovek ostaje životinja, a da je ujedno razuman: ono što je važno, to je da se ukine nasilje. Legitimno je želiti ono što umanjuje količinu nasilja koje ulazi u ljudski život; nelegitimno je želiti ono što je povećava.

Tako misao filozofa ne-filozofa je bila osnovana. U stvari, ostaje istina da samo razum može da pruži zadovoljnost, da samo on jeste zadovoljenost (zadovoljenje), ali nije ništa manje istina da je taj razum moguć za čoveka samo u medijumu nasilja; jer čovek nikad ne izlazi iz oblasti u kojoj su moguća nasilje, strah,

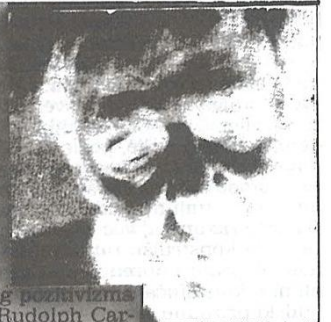
strah od straha, nije dovoljno ponašati se kao da nasilje ne postoji, ne govoriti o njemu, potiskivati strah: ono se čak navešćuje filozofu u strahu od straha; i u čoveku koji hoće da bude razuman, koji hoće da bude razum, strast ostaje pokretač njegove sklonosti da beži pred kretanjem i nastajanjem, a nasilje, ono što ne zavisi od njega već mu se dešava, jeste ono što mu daje hrabrost u odnosu na njegov strah. Potrebno je da se on okrene nasilju i da ga gleda u lice. On više ne može da odbacuje kao zabludu i varku ono što je čovek učinio s njegovim diskursom filozofa u svakodnevnom životu, on mora, kao i taj čovek, da se služi onim što je izmislio razum **homo faber-a**: ako tu postoji neka razlika, ona je u tome što filosof zna zašto se njim mora služiti i s kojom svrhom hoće da se njim služi. Jednom rečju, on ne može da skoči u prisustvo: jedini put koji tamo vodi prolazi kroz spoznavanje stvarnosti, onoga što pruža otpor i preči i što se ne može negirati sredstvima koja su njegove prirode. Mada je neophodno da on večito ponavlja: »razum, razum«, on nije dovoljno učinio tim obraćanjem ljudskom dostojanstvu; jer to dostojanstvo mora da se dokaže u svakodnevnoj egzistenciji.

S francuskog prevela: Ana Moralić

Eric Weil, *Logique de la Philosophie*, Vrin, 1967.

POST-PRAGMATIZAM

Ričard Rorti

Mada u ovim esejima upotrebljavam termin »pragmatizam« a i sebe nazivam pragmatistom, moram priznati da ovaj termin ostaje pomalo neodređen i dvosmislen. On se uobičajeno definisao s obzirom na skup doktrina o značenju i istini, koji je zajednički Persu (Charles Sanders Peirce), Džemsu (William James) i Djuju (John Dewey). Uprkos tome, ova tri velika filozofa su imali sasvim različite interese i posvetili su se sasvim različitim problemima. Upotreba termina »pragmatizam« koji ujedinjuje ove autore, je do izvesne mere namenjen nametanju veštačkog jedinstva u istoriju filozofije.

Tokom svog života, Pers je pokušao da bude sistematičan filozof. On je podigao ogromne arhitektonske strukture mišljenja, i to one strukture koje su pretpostavljale sintezu simboličke logike, metafizike »evolucione ljubavi« i onog što je Pers nazivao »duh laboratorijske nauke«. Nasuprot njemu, Džems je sasvim zanemario konstrukciju — sistema, i zaista je bio sumnjičav prema njemu. Pošto je bio zatečen Persovim pokušajem, Džems je od njega preuzeo samo ideju onog što bi se moglo nazvati »pragmatička teorija značenja« — doktrina po kojoj je naša koncepcija objekta, u stvari, samo naša koncepcija njegovih posledica, koje eventualno mogu imati praktične učinke i usmeravati naše ponašanje.

Džems je razvio ovu doktrinu, definišući istinita uverenja kao uverenja koja deluju — tj. uobičajeni postupak koji je najpogodnije sredstvo za zadovoljenje želja organizma. Ova definicija je ključ »pragmatičke teorije istine« — teorije čiji je egzaktan iskaz bio sporan skoro tokom celog veka. Džems je načelno usvojio ovu teoriju kako bi izmirio nauku i religiju, tvrdeći kako religioznu veru i naučne teorije vidi kao sredstvo za različite ciljeve koji nemaju potrebu za sukobom.

Dok je Pers uglavnom bio zaokupljen logikom i matematikom, a Džems religijom, Djuj se uglavnom interesovao za etiku i socijalnu teoriju. On je bio jedan od onih prekretnih mislioca našeg veka (zajedno sa, recimo, Max Weber-om i Beatrice i Sidney Webb-om) koji je pomogao da se formulišu politički vidici i nade, koje mi danas nazivamo »socijal-demokratskim«. Djuj je bio manje zainteresovan da izoštri Persove i Džemsove formulacije o pragmatičkim teorijama značenja i istine, nego što je bio spreman da ih primeni kako bi razjasnio osnov za pragmatički pristup moralu i politici — pristup koji se uzdržavao od traganja za transcendentnim univerzalnim vrednostima, za zavodljivim kriterijumima dobrog i ispravnog ili za metafizičkim uslovima mogućnosti moralnog delovanja.

Onaj ko danas pokušava da uopšti savremena intelektualna kretanja, moraće da u okviru posleratnog američkog filozofskog mišljenja, identifikuje pokret koji se zove »neo-pragmatizam«. U ovom pokretu dominiraju tri autora: Kvajn (Willard van Orman Quine), Patnam (Hilary Putnam) i Dejvidson (Donald Davidson). Sve je počelo 1949 g. kada je Kvajn napisao svoj slavni esej *Dve dogme empirizma* (»Two Dogmas of Empiricism«) — u kojem je odbacio analitičko-sintetičku distinkciju (razliku između iskaza »istina na osnovu značenja« i iskaza »istina na osnovu činjenica«.) Ovo odbacivanje i Kvajnov holis-

tički argument je uspeo da sruši temelje logičkog pozitivizma (filozofija Rasla /Bertrand Russell/, Karnapa /Rudolph Carnap/, Rajhenbaha /Hans Reichenbach/, Ejera /A. J. Ayer/, i drugih) — filozofska škola koja je dominirala američkom filozofijom tokom četrdesetih, u periodu kada se na pragmatizam gledalo kao na nešto zastarelo.¹⁾

Svoju sumnju u vezi sa analitičko-sintetičkom razlikom, Kvajn je razvio, u mnogo opštiju kritiku razlike između »jezika« i »činjenice« — razlika je značajna samo pod uslovom da neko misli da rečenice predstavljaju činjenice, ili da je jezik sredstvo predstavljanja. U suprotnom, o rečenicama se može misliti kao o prostim tragovima i glasovima koje organizam proizvodi kako bi se održao u svojoj okolini. Ovaj drugi, anti-representacionistički pristup, sličan je Djujevom darvinističkom opusu prirode uverenja i mišljenja, koji isto tako potseća na Persovu definiciju vere kao »naviknutog delanja«.

Međutim, Kvajn je kombinovao ovu tendenciju prema anti-representacionizmu sa tvrdnjom da jezik prirodnih nauka »odslikava istinsku i konačnu strukturu realnosti« na takav način, na koji to nisu u stanju da urade druge vrste diskursa. Patnam i Dejvidson su prigovorili da je ovaj fizikalizam nedosledan sa Kvajnovim krupnijim namerama, i nastojali su da razviju filozofska gledišta koja su sačuvala Djuja, — slično aspektima Kvajnovog razmatranja vlastitog fizikalizma kao nesretnog ostatka njegove pozitivističke mladosti.

Dejvidson je najradikalniji i najorginalniji savremeni američki filozof, koji je čist predstavnik »novog pragmatizma«.²⁾ On je u potpunosti razvio anti-representacionističku filozofiju jezika, u kojoj se, kao što Dejvidson kaže, »potpuno ukida granica između našeg znanja jezika i našeg znanja o opštem snalaženju u svetu«.³⁾ On je stoga osavremenio Djujjev pokušaj formulisanja darvinističkog prikaza ljudskog saznanja, koje je transformisao od duha (ili »svesti« ili »iskustva«) ka jeziku održavajući tako prednost tzv. »lingvističkog obrta« kojeg je inicirao Frege i nastavio Rasel, Karnap i drugi logički pozitivisti.

Filozofi u anglo-saksonskim zemljama pokušavaju da se drže na distanci od uticaja Hegela, Nicea i Hajdegera (autora koje radije čitaju diplomirani studenti filozofije u Americi). Međutim, anti-representacionizam koji pragmatizam i neo-pragmatizam povezuje sa Niceom i Deridom, kao što istorizovan Djuj i Patnama povezuje sa Hegelom i Hajdegerom⁴⁾ sugeriše da će ovoj izolaciji ubrzo doći kraj. Kada se to bude desilo, američki pragmatisti i neopragmatisti — Pers, Džems, Djuj, Kvajn, Patnam, Dejvidson — će biti sagledani u novom svetlu, da pripadaju jednoj tradiciji, glavnoj struji američkog filozofskog mišljenja, onoj tradiciji u kojoj je logički pozitivizam bio naprosto kratki prekid.

1) Za važnost Djuj-ja u ovom kontekstu vidi: James T. Kloppenberg *Uncertain Victory: Social Democracy and Progressivism in European and American Thought, 1870 — 1920*, Oxford Univ. Press, New York, 1986.

2) Za detaljniju analizu o odnosu između pozitivističkih doktrina i Kvajnovog neo-pragmatičke kritike istih, vidi: Morton White, *Towards Reunion in Philosophy*, Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass., 1956.

3) Vidi: Joseph Murphy, *Pragmatism: From Pierce to Davidson*, Westview Press, Boulder, 1980. U ovoj se knjizi nalaze kratki i jasni opisi odnosa između Persa, Džemsa, Djuj-ja, Kvajna i Dejvidsona. Marjefeta knjiga je verovatno najupotrebljiviji uvod u američki pragmatizam.

4) Donald Davidson, »A Nice Derangement of Epitaphs« — knjizi, *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, ed. Ernst LePore, Blackwell, Oxford, 1986, p. 445-446.

Sa engleskog: Obrad Savić